

İSVEÇ’TE TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI*

Gunnar JARRING

İsveçlilerin çeşitli Türk halklarıyla olan ilişkileri çok eskilere dayanmaktadır. Vikingler döneminde bile Güney Rusya’ya, Volga nehrine ve şüphesiz daha doğuya doğru yayılan bölgelerle ticarî ilişkiler mevcuttu¹. Bir takım doğulu yazarlar ile eski dönem yazarları az-çok güvenilir bilgiler vermişse de, bu dönem hakkında hiçbir belge muhafaza edilmemiştir. 16. yüzyıldan itibaren İsveç, Kırım Tatarlarıyla sürekli ilişkilerde² bulunmuştur. Bu tür ilişkilerin ilk delili, 1579 yılında İsveç Kralı’nın Stockholm’de Tatar elçiliğini kabul etmesidir. Bu münasebetleri başlatma fikrinin kime ait olduğunu tespit etmek zordur, fakat İsveçlilerin de, Tatarların da, ortak amaç güttüğü şüphesizdir. Bu amaç da gittikçe güçlenen Rus devletine karşı, askerî ve siyasî işbirliği yoluyla, denge kurmaktır. Zamanla İsveç’le Kırım arasındaki diplomatik ilişkiler daha da canlanacak ve karşılıklı heyetler gönderilmesi o zamanlara göre gayet düzenli bir yapıda olmaya başlayacaktır.

İsveç Devlet Arşivi’nde 1637 yılından itibaren 18. yüzyılın başına kadar olan döneme ait Kırım Tatarlarıyla yapılan diplomatik yazışmalar³ üzerine birçok vesika muhafaza edilmiştir. İsveç-Tatar işbirliği, 1709 yılında, meşhur Poltava Savaşı’ndan sonra kesilmiştir. Ayrıca, 18. yüzyıl boyunca Türkiye’yle ilişkiler gelişecek ve güçlenecektir. Bu arada, Rolamb’ın İstanbul elçiliği dönemi (1657-1658), bu İsveçli diplomatın tuttuğu ayrıntılı günlük sayesinde özel bir üne sahip olacaktır⁴.

Daha 16. yüzyılda Uppsala şehrinin üniversitesinde (1477’de kurulmuştur), çeşitli Doğu dilleri dersleri verilmiştir. Bunların arasında İbranice, Keldanice, Süryanice ve Arapça vardı. Arapça herhalde İbranice’ye ek yardımcı dil olarak öğretiliyordu. O dönem İsveç şarkiyatçılığında İncil ve teoloji eğilimi baskındı; bu yüzden de Türk dilini öğrenmeye sonradan olduğu kadar önem verilmemişti. Ancak 1730’da Uppsala

* *Sovetskaya Tyurkologiya*, No: 3, Mayıs-Haziran, Baku, 1977

¹ İsveç’teki Türkoloji araştırmalarının 1940 yılına kadarki durumu, şu çalışmada ayrıntılı olarak gözden geçirilmiştir: K.V. Zetterstéen. *Türkiska studier i Sverige* (Fransızca özeti de bulunmaktadır: *Sur les études turques en Suède*), Lychnos’ta basılmıştır. Lärdomshistoriska samfundets årsbok. 1941. Uppsala, 1941; Ayrıca, şu kaynaklara da bakılabilir: T. J. Arne. *De äldre förbindelserna mellan Sverige och Turkiet* (Hävd och hembygd. 2. 1927); Walther Björkman, *Die schwedisch-türkischen Beziehungen bis 1800*. (Festschrift Georg Jacob ... 1932); “*Schwedisch-türkische Beziehungen seit 1800*” (Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Jahrg. 35. Abt. 2. Berlin, 1932); *Die Beziehungen zwischen Schweden und der Türkei* (Orientalia Suecana 9. 1960); G. Jarring, *Uygurovedeniye v Şvetsii*. (Uygur dili araştırmaları. 2. Almatı, 1970); A. Dilâçar, *İskandinav Yurtlarında Türkoloji* (Dil yazıları. 1.) Ankara, 1974; Lars Johanson, *Türkiska språk*, (Humanistisk forskning. Stockholm, 1975: 1); G.Jarring, *Swedish Relations with Central Asia and Swedish Central Asian Research*. (Asian Affairs. Vol. 61:3. London, 1974).

² K.V. Zetterstéen, *De krimiska tatarernas diplomatiska korrespondens med den svenska regeringen*. (Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala. Årsbok, 1952).

³ K.V. Zetterstéen, *Türkische, tatarische und persische Urkunden im Schwedischen Reichsarchiv verzeichnet und beschrieben*, Uppsala, 1945; G. Jarring, *Gustaf II Adolf och tatarerna på Krim*, (Ny militär tidskrift. 5. Stockholm, 1932).

⁴ Claes Rålamb, *Diarium under resa till Konstantinopel 1657-1658*, Utgivet ... genom Christian Callmer. Stockholm, 1963 (Historiska handlingar, 37: 3).

Üniversitesi'nde Türk dili öğretimi meselesi gündeme gelmiş ve bu konuda resmî bir karar alınmış olmasına rağmen, uygulamaya geçilmemiştir. Bu yıllarda Türk diline olan ilgi Lundt şehri üniversitesinde de ortaya çıkmıştır. Üniversite kütüphanesi için Türkçe kitaplar satın alınmış, 1742 yılında ise Sven Johan Munthe'ye, öğrencilere "Osmanlı Sarayı'nda" konuşulan dilleri öğretme görevi verilmiştir. Diğer bir deyişle, Munthe'nin önüne İsveç'in İstanbul'daki elçiliği için tercümanlar hazırlama görevi konmuştu. XII. Karl'ın, Poltava yenilgisinden sonra beş yıl Türkiye'de kalması (1709-1714) da, İsveç'in iç politikasını, Rus karşıtı koalisyon oluşturmak için Türkiye'yle yakın ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda yönlendirmiştir. İsveç'in bu iç siyaset eğilimini de göz önünde bulundurarak, üniversitede Doğu dilleri kursları vermeye başlar. Aralarında Jacob Yunas Byornstol ve Mattias Nurberg gibi ünlü ilim adamları ve şarkiyatçıların da olduğu, Uppsala ve Lundt Üniversitelerinin birçok hocaları, kendilerini Türk dilini öğrenmeye adanmışlardır. Lundt Üniversitesi'nde Doğu dilleri profesörü olarak atanan Jacob Yunas Byornstol'un 1779'da vefat eder. Bunun üzerine, Mattias Nurberg onun halefi olmuş ve üniversitede çalıştığı dönem boyunca, zamanını Türk tarihi ve filolojisini öğrenmeye ve araştırmaya adanmıştır. Nurberg, Cihan-Nüma'yı tercüme etmiş ve "Türk Devleti Vakayinamesi" adıyla bir derleme yayımlamıştır⁵.

Lundt Üniversitesi'ndeki diğer bir şarkiyatçı ve Arabiyatçı Karl Johan Turnberg de Türkiye'yi araştırmakla meşgul olmuştur. Bu arada, tarihçi Sven Lagerbring'den de bahsetmek gereklidir ki, kendi zamanı için şüphesiz sansasyon yaratmış ve çalışmasında İsveç ve Türk dillerinin bazı benzer unsurlarını tespit etmiştir⁶. Onun karşılaştırmalı incelemeleri, büyük ölçüde Türkçe'ye geçmiş Farsça kelime varlığını temel almış, bu sayede Sven Lagerbring belirtmiş olduğu benzerlikleri keşfetmeyi başarmıştır.

XII. Karl'ın Türkiye'de kalması, İsveçlilerin sadece bu ülkeye değil, bütün Orta Doğuya olan ilgilerinin önemli ölçüde artmasına sebep olmuştur. Kralın Bender'deki karargâhı, İsveç'in doğu keşif gezilerinin organizasyon merkezi olmuştur. Bu keşifler esnasında önemli malzeme elde edilmiş ve bunlar hâlâ tam olarak işlenmemiş ve yayımlanmamıştır⁷. Daha ciddi başka araştırma çalışmaları da, Poltava Savaşından sonra esir düşen ve Batı Sibirya'daki çeşitli yerlere, en çok da ilmî keşif gezilerinin başlangıç noktası olan Tobol'a (Tobolsk) sürgüne gönderilen İsveçli askerî esirler tarafından gerçekleştirilmiştir. Filip Johan Strahlenberg, Johan Gustav Renat, Johan Christoffer Schnitscher ve Peter Schönström gibi araştırmacıların isimleri daha fazla bilinmektedir⁸. Onların Moğol halklarıyla ve özellikle Kalmuklarla ilişkileri, Orta Asya'daki Türk halkları hakkında geniş malzeme toplama olanağı vermiştir. Johan Gustav Renat, şimdiki Çin eyaleti Sinkiang* bölgesinde yaşayan halklar hakkında detaylı bilgi vermiş, Filip Johan Strahlenberg ve Peter Schönström da İsveç ve Avrupa'nın o dönem alimlerini Ebulgazi Bahadır Han'ın tarihî çalışmasıyla

⁵ "Gihan Numa, geographia orientalis, ex turcico in latinum versa a Matth". Norberg. P. 1-2. Lund, 1818; "Turkiska rikets annaler sammandragne ur dess egna urkunder". D. 1-4. Christianstad Hernösand, 1822.

⁶ *Bref till Cancellie Rådet och Riddaren, Herr Joh. Ihre om Svenska och Turkiska Språkens likhet*, Lund (1764).

⁷ E. Wrangel, *Den första svenska Orientexpeditionen och Cornelius Loos' teckningar I Nationalmuseum*. (Karolinska förbundets årsbok. 1932).

⁸ G. Jarring, *Svenskt kulturarbete I Österled*, (Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder. Band 5. 1939).

* Sinkiang kelimesi ile Doğu Türkistan bölgesi kastedilmektedir. Ancak metinde bazı yerlerde Sinkiang, bazı yerlerde ise Doğu Türkistan tabiri kullanıldığı için çeviri sırasında metnin aslına sadık kalınmıştır (ç.n.).

tanıştırmıştır⁹. Strahlenberg, karşılaştırmalı dil tabloları ile “Avrupa ve Asya’nın Kuzey ve Doğu Kısımları” (1730) adlı büyük çalışmasında, Tatarca, Çuvaşça ve Yakutça gibi Türk dillerini de tasvir etmiştir. Strahlenberg’in genç çalışma arkadaşı Charles Schulman, 1721 yılında Ob nehrinin kollarından biri olan Biya nehri kıyısındaki eski Türk yazıtlarının kopyasını çıkarmıştır.

Bu şekilde, İsveç Türkolojisi, sadece bir takım Türk dillerini öğrenmekle sınırlı kalmamış, bütün Türk dillerinin yaşama alanları da İsveçli dilcilerin araştırma konusu olmuştur.

Filip Johan Strahlenberg ise, ilk İsveçli Türkolog olarak görülmelidir¹⁰. Strahlenberg, Tatar, Çuvaş ve Yakut dillerinin kelime varlığını kıyaslamalı incelemiş, ayrıca geniş çalışmasında başta Almanca olmak üzere Avrupa dillerini, Türk dilleriyle karşılaştırarak, benzerlikler kaydetmeye çalışmıştır¹¹. Alimin, benzerlikler kaydetme konusunda vardığı sonuçlara gelince, burada büyük ölçüde fantezi payı mevcut olduğundan dolayı, bunlar önemli bir ilmî değer içermemektedir. Ancak, İsveç’teki Türkoloji tarihini değerlendirirken, ana ölçütlerden biri olarak öğretim faaliyetlerini düşünürsek, bu durumda, Lars Johanson’un da gerçekten adil bir şekilde vurguladığı gibi, ilk Türkolog unvanının, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Uppsala’da hocalık yapan Peringer-Lilieblad’a ait olması gerekir¹².

İstanbul’da görev yapan İsveçli diplomatlar (18. yüzyıl) Türkoloji araştırmalarıyla az meşgul olmamışlar ve onlar tarafından birkaç küçük çalışma da yayımlanmıştır. Bu şekilde, Höpken ve Karleson, İsveç kütüphanelerini Türkiye’de İbrahim Müteferrika tarafından basılan ilk kitaplarla donatmak için az çaba harcamamışlardır. 1768 yılından itibaren İstanbul’daki İsveç elçiliğinde tercüman olarak çalışan Ermeni Mouradgea d’Ohsson, 1795 yılında İsveç vatandaşlığını alır ve İsveç’in Türkiye’deki elçisi olarak tayin edilir. Tarafından “Osmanlı İmparatorluğunun Genel Tablosu” (Tableau Général de l’Empire Othoman) (1787-1820 yılları) adıyla meşhur üç ciltlik çalışma yayımlanır ve bu çalışmanın da şüphesiz İsveç Türkolojisine ait olarak görülmesi gerekmektedir.

1870’li yılların sonlarında, daha sonra büyük İsveç drama yazarı olacak olan August Strindberg şarkiyat araştırmaları çalışmalarına başlamıştı. O sıralarda ise kendisi Stockholm’un kraliyet kütüphanesinde görev yapmaktaydı. Bu çalışmalar, Strindberg’in Türkoloji problemlerine karşı ilgisini uyandırmıştır¹³. Sibiryadaki İsveçli askerî esirlerin ilmî ve kültürel faaliyetleri Strindberg’in dikkatini çekmiştir. “Poltava Savaşı Sonrasında İsveçli Esirlerin Kaderleri Üzerine Notlar” adlı çalışmasının ardından daha derin araştırmalara geçerek Strahlenberg, Renat, Ambiorn Mølyn ve diğerlerinin çalışmalarını inceler. August Strindberg, ayrıca Ebulgazi Bahadır Han ve onun tarihi çalışması hakkında küçük bir araştırma yayımlar ve bu eserini 1889 yılında yapılan Stockholm Şarkiyatçılar Kongresi’ne ithaf eder¹⁴. Strindberg’in bu çalışması, yüzyılın sonunda Merkezî Asya’ya uzunca bir seyahat yapan araştırmacı Sven Hedin’le keskin bir tartışma yaşamasına sebep olur. Sven Hedin’in Lop-nor problemine getirdiği yorum,

⁹ *Philologiae turcicae fundamenta*, 2 (1964), s. 385.

¹⁰ A. Dilâçar adı geçen eserinde bu görüşün altını çizmektedir (s. 218).

¹¹ Strahlenberg, *Das nord- und östliche Theil von Europa und Asia*, s. 129 ve sonrası.

¹² Johanson, *Türkiska språk*, s. 21.

¹³ A. Strindberg, *Samlade skrifter*. D. 4. (Kulturhistoriska studier) Stockholm, 1912; W. A. Berendsohn, *Strindbergs östasiatiska studier*, (Samfundet Örebro Stads – och Länsbiblioteksvänner. Meddelande Nr. 27, 1959). Ayrıca Rudolf Levental tarafından İngilizceye şu adla çevrilmiştir: *The Oriental Studies of August Strindberg (1849-1912)* (Central Asian Collectanea. No. 5 Washington D.C. 1960).

¹⁴ *Notice sur le manuscrit de la première traduction de la Chronique d’Abul-Ghâsi-Behâder*. Stockholm, 1889.

1910 yılında August Strindberg'in sert bir eleştirisine sebep olur¹⁵. Bu da Sven Hedin'i Rusya'daki İsveçli askerî esirlerin ilmî araştırmalarını daha derinden incelemekle meşgul olmaya sevk eder. Gerçekleştirdiği incelemelerin sonuçlarını 1917 yılında *Güney Tibet* adındaki büyük çalışmasının birinci kısmında yayımlamıştır. Bu çalışma, birçok enteresan Türkolojik malzemeler içermektedir¹⁶.

1924 yılında, Merkezî Asya'ya ilginin tekrar uyanması sebebiyle, eski doktor, misyoner Gustav Rakett, Lundt Üniversitesi'ne Türkoloji Doçenti olarak atanır¹⁷ ve bu tarihten itibaren Türkoloji, İsveç'in bu yüksek okulunda bir eğitim-öğretim disiplini olarak kesinleşir.

İsveç'teki Türkoloji araştırmalarının gelişmesinde aktif olarak katkıda bulunan başlıca ilim adamlarından biri, İraniyatçı ve Hindolog Hannes Sköld olmuştur. 1925 yılında Lundt'ta Merkezî Asya Enstitüsü kurulmuş, fakat imkânların yetersizliğinden dolayı çok az bir süre faaliyet gösterebilmiştir. Yine de Sköld, İran şivelerini incelemek için Pamir'e ilmî bir araştırma gezisi düzenlemeyi başarmıştır¹⁸. Bu arada, Taşkent'te kaldığı süre içerisinde Özbekçe'yi de incelemekle meşgul olmuş, fakat bu meseleyle ilgili çalışmaları hâlâ yayımlanmamıştır.

Bu makalenin yazarı (Gunnar Jarring) da, 1933 yılından itibaren, Rakett gibi, Lundt Üniversitesi'nde, Türkoloji Bölümü'nün doçentiydi. Bu şekilde, Rakett'in 1937'de emekliye ayrılmasına kadarki dört yıl boyunca, Lundt Üniversitesi, Türkoloji alanında aktif olarak çalışan iki araştırmacıya sahipti. İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla yazar (Jarring), kendini diplomatik hizmetlere adamaya mecbur kalmıştır. Bu suretle Lundt Üniversitesi'nde Türkoloji araştırmalarının yürütülmesinin yirmi yıllık süreci sona ermiş ve bu tarihten itibaren burada Türkoloji alanındaki ilmî araştırmalar kesilmiştir.

Uppsala Üniversitesi'ndeki Türkçe öğretimi, Herman Almkvist (1839-1904), Karl Vilhelm Zetterstéen (1866-1953) ve Fritiof Rundgren (1921 doğumlu) gibi bazı Sâmî dilleri uzmanları ile Türkolog Walter Björkman (1896 doğumlu) tarafından yapılmıştır. 1971'den itibaren Uppsala Üniversitesi düzenli olarak "Türkoloji" dersi öğretimine hak kazanır. Yine aynı yıl, Türkolog Lars Johanson bölümün bu uzmanlık alanına doçent olarak atanır.

Ayrıca, Stockholm Üniversitesi'nde çeşitli zamanlarda başlangıç seviyesinde Türkçe dersleri verilir, fakat öğrenciler sınava Uppsala Üniversitesi'nde girerlerdi.

İsveçli Türkologların arasında, dil öğretiminin yanına yoğun araştırma işlerini sığdıran ilim adamlarını özel olarak belirtmek gerekmektedir. Böyle ilim adamlarından biri araştırmalarını (1880'li yıllarda) Osmanlı-Türk diplomasisine adanmış ve iki çalışma yayımlayan Sâmî dilleri uzmanı ve Arabiyatçı Herman Almkvist'tir¹⁹. Onun halefi olan Karl Vilhelm Zetterstéen de Sâmî dilleri uzmanı ve Arabiyatçı olup, Osmanlı-Türk ve Tatar diplomasisini araştırmıştır. Türk tarihçisi Akdes Nimet Kurat'la (1903-1971)

¹⁵ Strindbergsfejden, 465 debattinlägg och kommentarer utg. av Harry JÄRV. 1968.

¹⁶ Detaylı bilgi için bakınız: *The Maps of Strahlenberg and Renat*, s. 246-261.

¹⁷ Kısa biyografi ve bibliyografik bilgiler, yazarın şu çalışmasında bulunmaktadır: *Gustaf Raquette and Qasim Akhun's letters to Kamil Efendi. Ethnological and folkloristic materials from Southern Sinkiang edited and translated with explanatory notes*. Lund, 1975 (Scripta minora. 1975-1976: 1).

¹⁸ H. Sköld, *Materialen zu den iranischen Pamirsprachen*. Lund, 1936 (Acta Reg. Societatis humaniorum litterarum Lundensis. 21).

¹⁹ H. Almkvist, *Ein türkisches Dragoman-Diplom aus dem vorigen Jahrhundert* (Skrifter utg. af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala III: a); *Nachträgliche Bemerkungen zum Türkischen Dragoman-Diplom*, Uppsala, 1894-1895).

“Türk fiilleri” adıyla büyük eser yayımlamıştır²⁰. Fakat Zetterstéen, İsveç koleksiyonlarındaki Doğu el yazmaları kayıtlarını incelemesi, ayrıca Osmanlı-Türk ve yeni Uygur edebiyatını ayrıntılı bir şekilde tanıtması sayesinde daha büyük bir üne sahip olmuştur²¹. Zetterstéen’in “Anasını Babasını” adlı çalışması ise enteresan dil problemlerine adanmıştır²².

Johannes Kolmodin²³ (1884-1933), ilmî faaliyetlerine Sâmi dilleri uzmanı olarak başlar. Daha sonra Türkiye ile ilgilenmeye ve özellikle XII. Karl dönemindeki İsveç-Türk ilişkilerini incelemeye girişir. Kolmodin, İstanbul’daki İsveç elçiliğinde bulunduğu uzunca bir süre boyunca bu araştırmalarla meşgul olur ve aynı zamanda Türk edebiyatını da inceler. Ancak, tarafından herhangi bir önemli çalışma yayımlanmamıştır.

1951 yılından itibaren Uppsala’da çalışan Walter Björkman, İsveç-Türk ilişkilerini incelemesinin yanısıra, Türkoloji ile de meşgul olmuştur. Tarafından bir takım çalışmalarla birlikte “*Türk Devrinde Budin* (Budapeşte)” adında bir araştırma da yayımlanmıştır²⁴.

Uppsala’daki Sâmi dilleri profesörü Fritiof Rundgren, çalışmalarını karşılaştırmalı araştırmalara²⁵ ve ayrıca Türkolojinin bazı problemlerine adanmıştır²⁶. Sanskritçe ve karşılaştırmalı dil bilimi profesörü Stig Vikander de, iki çalışmasında²⁷ dil akrabalığı sorununu ve Altay dillerinden geçen kelimeler meselesini ele almıştır. Bunların dışında, bir de Osmanlı edebiyatının tanıtımını yapmıştır.

Björn Kollinder (1894 yılında doğmuştur), uzun yıllar boyunca Uppsala’da Fin-Ugor dilleri profesörü olmuş ve Türkoloji ile de uğraşmıştır. Yayımlamış olduğu *Türk Fonetigi Üzerine Araştırmalar*²⁸ adlı çalışmasında, Türk dilinin ses özelliklerini ele almıştır. Onun selefi Karl Bernhard Wiklund (1868-1934), *Merkezî Asya’daki Coğrafi İsimlerin Transkripsiyonu* adlı çalışmasında Türkolojinin bazı problemlerine değinmişti²⁹. Uppsala’daki Türkoloji araştırmalarını eksiksiz bir şekilde anlatmış olmak için (Lars Johanson’un çalışmalarına aşağıda değinilecektir) Slav bilimi uzmanı Gun Bergman’ın (1916-1971) ismini anmak da mümkündür ki o da Türkoloji problemleriyle

²⁰ *Türkische Urkunden herausgegeben und übersetzt von*, A. N. Kurat und K. V. Zetterstéen, Uppsala, 1938 (Monografier utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 1.).

²¹ Zetterstéen, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala verzeichnet und beschrieben*, 1-2. Uppsala, 1930-1935.

²² *Le Monde Oriental*. 14. 1920.

²³ Ayrıntılı biyografi ve bibliyografi için yazarın şu makalesine bakınız: *Johannes Kolmodin i Svenskt biografiskt lexikon*, h 103 (1976).

²⁴ *Ofen zur Türkenzeit* (Hamburgische Universität. Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde. Bd. 3. Reihe B. Bd. 3. Hamburg, 1920); *Aus der altanatolischen Literatur* (Orientalia Suecana 10. 1965); *Die altosmanische Literatur. Die klassische-osmanische Literatur*, (Philologicae turcicae fundamenta”. 2. 1964).

²⁵ Şu çalışmanın bibliyografyasına bakınız: Johanson, *Aspect im Türkischen* (1971), 1959, 1960, 1961 b, 1963 och 1968 a.

²⁶ *Teyze und Čičä. Bemerkungen zu den türkischen Verwandtschaftsnamen* (Oriens. 15. 1962); *Turcica* (Orientalia Suecana. 16. 1967).

²⁷ Chichenitzá, *An Altaic name* (Studia linguistica 25, 1972; Bapzoxapa (Acta Orientalia 34. 1972); *Maya and Altaic* (Ethnos 1967, 1970, Orientalia Suecana 19-20, 1970-72); *Türkisk litteratur* (Utomeuropeiska litteraturer. Stockholm, 1966).

²⁸ *Reichstürkische Lautstudien*, Uppsala, 1939. (Uppsala Universtitets årsskrift 1939: 1).

²⁹ *Transcription of Geographical Names in Central Asia*, (Sven Hedin, Central Asia, 1899-1902, cilt 2, ss. 647-660).

meşgul olmuş ve İvo Andriç’in çalışmalarının birindeki Türk usulü hayat tarzını analize tabi tutmuştur³⁰.

Gustav Rakett, faaliyetlerinin erken döneminde, Doğu Türkistan’da doktor ve misyoner olarak çalışırken, dil biliminin pratik amaçlarını yerine getirmekle meşgul olur: Doğu Türkistan’da ilk defa olarak bir takvim yayımlar, ders kitapları yazar ve İncil’i tercüme eder. Bu çalışmalar, Kâşgar ve Yarkent’te konuşulan yeni Uygur diliyle yakından tanışmasını sağlar. Önce *Yarkent ve Kâşgar Bölgelerinde Halen Konuşulmakta ve Yazılmakta Olan Doğu Türkistan Şivesi Hakkında Mevcut Bilgilerimize Bir Katkı*³¹ adında fonetik transkripsiyonlu metinlerin bir derlemesini hazırlar. Birkaç yıl sonra ise büyük çalışması *Doğu Türkçesi Grameri: Pratik ve Teorik, Sözlüklü, 1-3*³² yayımlanır. Sonra Kâşgar ve Yarkent şivelerine dayanan *İngilizce-Türkçe (Uygurca) Sözlük*³³ basılır. Rakett bu çalışmalarında Kâşgar ve Yarkent şivelerinden bahsetse de, tarafından hazırlanan dil varlığı, daha çok Sinkiang vilâyetinin tüm güney bölgesinin standart edebî dili sayılır. Fonetik transkripsiyonlu metinlerinde (Tâji bilâ Zohra³⁴), Rakett, yeni Uygur edebî dili hakkında bir takım ek bilgiler ve yeni olgular göstermektedir. Gustav Rakett, Kâşgar’dan tarihî bir vakıf belgesini yine fonetik transkripsiyonla yayımlayarak, Doğu Türkistan’daki İslamî idare sistemi hakkında, o zamana kadar neredeyse hiç bilinmemiş olan bilgileri ilim dünyasına tanıştırmıştır³⁵.

Rakett’in İstanbul’da yürüttüğü araştırmalarının neticesi, *Türk Dilinde Aksan Problemi*³⁶ adındaki çalışmasına konu olmuştur. Âlim, yeni Uygur diliyle bir takım benzerlikler kurarak, Türk dilindeki aksanın (vurgunun) zor meseleleri üzerinde durmuştur. Daha sonra, İsveç dilinde yazdığı bazı makalelerinde, Rakett, aralarında Doğu Türkçesindeki yer adları çalışması ve Doğu Türkistan tarihi de olmak üzere, bazı Merkezî Asya sorunlarını incelemiştir. Ayrıca ebat açısından büyük olan İslam tarihi araştırmalarını da gerçekleştirmiştir³⁷.

Bu makalenin yazarının kendi yayınlarına gelince, bunların çoğunun temelini, 1929-1930 ve 1935 yılları boyunca Merkezî Asya’nın bazı bölgelerinde yürütülen alan çalışmalarının malzemeleri oluşturmaktadır. Bu yayınların başlangıcı *Doğu Türkçesi*

³⁰ Gun Bergman, *Turkisms in Ivo Andrić's Na Drini ćuprija examined from the points of view of literary style and cultural history*, Uppsala, 1969. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia slavica Upsaliensis. 11).

³¹ *A Contribution to the Existing Knowledge of the Eastern-Turkestan dialect as it is spoken and written at the present time in the Districts of Yarkand and Kashgar*, (Journal de la Société finno-ougrienne 26: 5. Helsingfors, 1909).

³² *Eastern Turki Grammar*, Practical and Theoretical with Vocabulary. (Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Jahrg. 15-17. Abt. 2. Berlin, 1912-1914).

³³ *English-Turki Dictionary based on the Dialects of Kashgar and Yarkand*, (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 23: 4. Lund, 1927).

³⁴ *Tâji bilâ Zohra, Eine osttürkische Variante der Sage von Tahir und Zohra*, (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 26: 6. Lund, 1930). Ayrıca, benim şu çalışmama bakınız: *Wörterverzeichnis zu G. Raquettes Ausgabe von Tâji bilâ Zohra* (Lund, 1930). Lund, 1967. (Acta Universitatis Lundensis. Sectio 1: 4).

³⁵ *Eine kaschgarische Wakf-Urkunde aus der Khodscha-Zeit Ost-Turkestans*, (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 26: 2. Lund & Leipzig, 1930).

³⁶ *The Accent Problem in Turkish*, (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 24: 4. Lund, 1929).

³⁷ *Några turkiska geografiska namn i Centralasien* (Svensk geografisk årsbok. Lund, 1928); birkaç makale de şu derlemede bulunmaktadır: *På obanade stigar*, Stockholm, 1917; Muhammeds religion. Stockholm, 1935.

*Fonetiği İncelemesi*³⁸ adı altındaki doktora tezidir (1933). Ayrıca, *Doğu Türkçesi Hakkında Malzemeler*³⁹ adlı çalışmaya, tarafımızdan Kâşgar, Taşmalık, Yarkent, Guma, Kuç ve Hotan'dan folklorik ve etnoğrafik malzeme eklenmiştir. Bunun sonrasında *Merkezî Asya'dan Bir Masal* (Lundt, 1973)⁴⁰ adıyla Kâşgar'dan bir folklor metni yayımlanmıştır. 1964'te basılan *Doğu Türkçesi-İngilizce Şiveler Sözlüğü*'nü⁴¹ ise yukarıda adı geçen çalışmaların sonuç kısmı olarak değerlendirmek gerekir. Yazarın Doğu Türkçesi alanındaki küçük yayınlarının arasında ise *Meyvelerin Tartışması*⁴² adında Kâşgar'dan bir münazara, *Uygurlarda Hayvanlara Ad Koymada Kullanılan Terimler*⁴³ ve Satuk Buğra Han'la ilgili, güneybatı Taklamakan'daki kutsal mezar sisteminin araştırmasını⁴⁴ zikretmek mümkündür.

Merkezî Asya'daki yer adları araştırmaları tarafımızdan iki çalışmada incelenmiştir. Bunlardan birincisi olan *Merkezî Asya'daki Türk Yer Adları Üzerine Notlar*'da⁴⁵, "tam cümle oluşturan yer adlarına" özel dikkat gösterilmiştir. Ronald McCunn Farquhar ve Erik Norin'le birlikte yayımlanan *Coğrafi İsimler İndeksi*⁴⁶ adlı diğer bir çalışmada ise Sven Hedin'in Merkezî Asya Atlası'nda adı geçen Türk coğrafi isimleri analiz edilmiş; giriş kısmında da, Merkezî Asya'daki yer adlarına bazı temel bakışlar belirtilmiştir.

Özbek dilinin yaşama alanıyla ilgili de, Özbekistan'daki Kılıç'ta⁴⁷ keşfedilen metinler ve bunların dışında 1935 yılında Kuzey Afganistan'da bulunan Özbekçe metinler serisi tarafımızdan incelenmiş ve yayımlanmıştır⁴⁸. 1937'deki araştırmalardan birinde de, tarafımızdan Afganistan'daki Türk etnik unsurlarının yerleşim tablosu verilmeye çalışılmıştı⁴⁹. *Bir Özbek'in Etrafına ve Doğduğu Şehre Bakışı*⁵⁰ adındaki küçük çalışmamız da, Afganistan'dan olarak zikredilen metinlere bir ektir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İsveç-Türk ilişkileri, daima İsveçli Türkologların dikkatlerinin odak noktası olmuştur. Bu konularla ilgili özellikle Kolmodin ve Zetterstéen çok çalışmışlardır. Kolmodin'in vefatından sonra, kendisi tarafından toplanmış olan Türkçe tarihî malzemeyi tekrar gözden geçirmek ve işlemek görevi bu

³⁸ *Studien zu einer osttürkischen Lautlehre*, Lund, 1933.

³⁹ *Materials to the knowledge of Eastern Turki*, Tales, Poetry, Proverbs, Riddles, *Ethnological and Historical Texts from the Southern Parts of Eastern Turkestan with translation and notes, 1-4*, Lund, 1946-1951. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 43: 4, 44:7, 47: 3-4).

⁴⁰ *A Tall Tale from Central Asia*, (Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. 1972-1973: 3).

⁴¹ *An Eastern Turki-English Dialect Dictionary*, (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 56. Nr. 4).

⁴² *The Contest of the Fruits, An Eastern Turki Allegory*, Lund, 1936. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 32. Nr. 4).

⁴³ *Zurufe an Tiere bei den Osttürken*, (Die Welt des Islams. Sonderband, 1941).

⁴⁴ *The Ordam-Padishah-System of Eastern Turkistan Shrines*, (Hyllningsskrift tillägnad Sven Hedin. Stockholm, 1935).

⁴⁵ *Some Notes on Central Asian Turkic Place Names*, (The Bulletin of the Geological Institutions of the University of Uppsala. Vol. 40. Uppsala, 1961).

⁴⁶ *Index of Geographical Names*, (Reports from the Scientific Expeditions to the North-Western Provinces of China under the leadership of Dr. Sven Hedin – The Sino-Swedish Expedition – Publication 49. I. Geography. 3. Sven Hedin Central Asia Atlas. Memoir on Maps. Vol. II. Stockholm, 1967).

⁴⁷ *The Uzbek Dialect of Qilich (Russian Turkestan) with Texts and Glossary*, Lund, 1937. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 33. Nr. 3).

⁴⁸ *Uzbek Texts from Afghan Turkestan with Glossary*, Lund, 1938. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 34. Nr. 2).

⁴⁹ *On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan, An attempt at a Preliminary Classification*, Lund, 1939. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 35. Nr. 4).

⁵⁰ *An Uzbek's View of his Native Town and its Circumstances*, (Ethnos, 1939).

makalenin yazarına verilmişti ve bu da bir süre İstanbul arşivlerinde çalışma fırsatı yaratmıştı. Bu çalışmanın neticeleri de tarafımızdan *Türkiye’de Arşiv Araştırmaları. Ön Rapor*⁵¹ adlı makalede yazıya dökülmüştür.

İsveçli Türkologların geleneklerini halen liyakatli bir şekilde devam ettirmekte olan Lars Johanson (1936 yılında doğmuştur), şu anda Devlet Beşerî Araştırmalar Konseyinde Türk dil bilimi üzerindeki ilmî çalışmaların başkanıdır. Çalışmalarının içinde en kapsamlısı ve önemlisi 1971 yılında basılan *Türk Dilinde Yönler*⁵² adlı monografisidir. Bu çalışmasını, daha sonra çoğu zaman yapısal planda sözdizimi problemlerine adanmış birçok makale izlemiştir⁵³. Lars Johanson birçok yayınlarmı da çağdaş Türk edebiyatına adamıştır⁵⁴.

İsveç’teki Türkoloji araştırmalarından söz ederken, Sinkiang’da, Kâşgar’daki İsveç misyonerlik matbaasında uzun yıllar boyunca yürütülen çalışmalardan bahsetmeden olmaz. Bu matbaada basılanlar arasında bütünüyle dinî olan edebiyatı ayrı tutarsak, diğer birçok yeni Uygur yayınlarının şüphesiz ilmî ilgi uyandırdığını kabul etmek gerekir. Bunlar, dil bilimi türünde olanlar da dahil, çeşitli ders kitaplarıdır. Matbaa faaliyetinin son yılında ise (matbaa 1938 yılında kapanmıştır), Kâşgar’daki geçici devrimci hükümetin talimatlarıyla burada gazete ve broşürler basılmıştı⁵⁵. Matbaanın edebî çalışanlarından, Gustav Raket’in yanısıra, Gustav Albert ve Zigfrid Muen’in adlarını ayrıca zikretmek gerekir. Yeni Uygur dilinin öğrenilmesi için büyük katkıda bulunan diğer bir misyoner de Magnus Backlund (1866-1903) idi. Onun Taklamakan belgeleri arasında sahte olanlarının ortaya çıkarılmasındaki rolü bellidir⁵⁶.

Sonuç olarak da, 1962 yılından itibaren İstanbul’da İsveç ilmî enstitüsünün faaliyet gösterdiğini ve bu kurumun başkanlığını yapma görevinin de bu makalenin yazarına verildiğini belirtelim. Enstitü çalışanları, şu veya bu ölçüde Türkiye ile ilgili kapsamlı sorunların araştırılmasıyla meşgul olmaktadır. Daha şimdiden, enstitü, kendi çalışmalarının yayımlanmasına başlamıştır⁵⁷.

Çeviren: Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun

⁵¹ *Arkivforskningar I Turkiet. En preliminär rapport*, (Karolinska Förbundets ärsbok, 1939).

⁵² Tam adı: *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems*, Uppsala, 1971. – Bakınız: P. İ. Kuznetsov. *Aspekt i aktsiyonal v turetskom yazıke* (Lars Johanson’un monografisinin yayımlanması vesilesiyle. – *Sovetskaya Turkologiya*, 1975, No. 3).

⁵³ *Sprachbau und Inhaltssyntax am Beispiel des Türkischen* (Orientalia Suecana 22. 1973); *Zur Syntax der alttürkischen Kausativa* (ZDMG, Suppl. 2, 1974); *Some remarks on Turkic “Hypotaxis”* (Ural-altaische Jahrbücher 47. 1975); *Zum Präsens der nordwestlichen und mittelasiatischen Türksprachen* (Acta Orientalia, Havniae 37. 1976); *Das tschuwaschische Aoristthema* (Orientalia Suecana. 23-24, 1976).

⁵⁴ Örneğin, *Om min penna hade kraften... Aspekter på den samtida turkiska litteraturen* (Artes. 1975: 2. Stockholm).

⁵⁵ Şu anda tarafımızdan matbaa yayınlarının bibliyografyası hazırlanmaktadır. Yazarın şu makalesine bakınız: *Swedish Relations with Central Asia and Swedish Central Asian Research*, s. 265. (Jarring, bu matbaa yayınlarının bibliyografyasını sonradan şu kitabında yayımlamıştır: *Prints from Kashghar: the Printing-Office of the Swedish Mission in Eastern Turkestan: History and Production with an Attempt at a Bibliography*, Swedish Research Institute in Istanbul, Almqvist & Wiksell, 1991 – ç.n.)

⁵⁶ R. Hoernle, *A Collection of Antiquities from Central Asia*, (Journal of the Asiatic Society of Bengal. P. 1. Extra-Number 1. 1899).

⁵⁷ 1976 yılının sonlarında enstitü yıllığının birinci baskısı *Meddelanden I* adıyla çıkmıştır.